

UDK 27-523"19/..."Ivan Zlatousti

Primljeno: 12. 2. 2014.

Prihvaćeno: 2. 6. 2014.

Pregledni članak

AKTUALNOST II. HOMILIJE O STATUAMA IVANA ZLATOUSTOG ZA MODEL CRKVE KAO KONTRASTNOG DRUŠTVA

Ivan PETROVIĆ

G. Matoša 3a, 31 551 Belišće
ivan.petrovitj@gmail.com

Željko TANJIĆ

Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242, 10 000 Zagreb
rektor@unicath.hr

Sažetak

Autori analiziraju *II. homiliju O statuama* Ivana Zlatoustog pronalazeći u njoj elemente koji bi mogli biti značajni za razumijevanje Crkve. Homilija zbog konteksta u kojem je sastavljena i propovijedana prikazuje Crkvu kao kontrastno društvo. Rad je podijeljen na četiri dijela. U prvom dijelu autori opisuju modele Crkve prema Averyju Dullesu i razvoj modela Crkve kao kontrastnog društva. Drugi dio posvećen je kontekstu homilija *O statuama*, treći dio sadržaju *II. homilije O statuama*, a posljednji četvrti dio elementima koji čine *II. homiliju* aktualnom za razumijevanje Crkve kao kontrastnog društva. Ivan Zlatousti je prikazao Crkvu kao kontrastno društvo djelujući na osjećaje vjernika, uspoređujući Crkvu i teatar, stvarajući zajedništvo bogatih i siromašnih. Autori su analizirali primjere u kojima je Crkva prikazana kao kontrastno društvo. Rezultati analize sadržaja pokazuju da je namjera Ivana Zlatoustog bila ostvariti zajedništvo među kršćanima, ali i izbjeći carevu kaznu takvim ponašanjem koje se razlikuje od uvriježene ponašanja u kriznoj situaciji.

Ključne riječi: Ivan Zlatousti, *II. homilija O statuama*, ekleziologija, kontrastno društvo, modeli Crkve, Avery Dulles.

Uvod

Ekleziologija je tijekom povijesti razvijala različite vizije i promišljanja o Crkvi. Tek u novije vrijeme, na tragu uporabe modela u drugim područjima zna-

nosti, teolozi su ekleziološke poglede na Crkvu svrstavali u modele kojima su željeli djelomično definirati samu Crkvu i njezino poslanje. Budući da ne postoji jedan jedinstveni model po kojem bi se Crkva identificirala, razvijao se cijeli niz različitih modela. Nakon Drugoga vatikanskog koncila osobito se razmišljalo o Crkvi kao mističnom zajedništvu. Razvojem modela Crkve kao mističnog zajedništva započelo se razmišljati o Crkvi kao kontrastnom društvu.

Model Crkve kao kontrastnog društva, iako je plod poslijekoncilskih razmišljanja, svoje uporište ima u tradiciji Crkve. Jedan od primjera jest i *II. homilija O statuama* Ivana Zlatoustog. Specifičan kontekst u kojem su homilije *O statuama* propovijedane, rušenje statua i očekivanje careve odmazde, oblikovale su antiohijsku kršćansku zajednicu IV. stoljeća kao kontrastno društvo.

Rad je podijeljen na četiri dijela. U prvom dijelu opisani su modeli Crkve prema američkom teologu Averyju Dullesu. Izabrani su njegovi modeli Crkve jer su aktualni i rasprava o njima traje i danas.¹ Među njegovim modelima Crkve posvećena je pozornost modelu Crkve kao mističnog zajedništva. Razlog tome jest što se taj model razvijao do razmišljanja o Crkvi kao kontrastnom društvu.

Drugi dio opisuje kontekst *II. homilije O statuama*. Razlozi sastavljanja homilija bili su korizmeno vrijeme te specifična situacija rušenja carevih statua, koju je Ivan Zlatousti vješto uklopio u svoje homilije. Opisana je i specifičnost *II. homilije* u korpusu homilija *O statuama*.

Treći je dio usmjeren na sadržaj *II. homilije O statuama*. Prije samog iznošenja elemenata koji pokazuju aktualnost *II. homilije* za današnju ekleziologiju, opisane su najvažnije teme o kojima Ivan Zlatousti propovijeda.

Posljednji dio posvećen je elementima koji čine *II. homiliju O statuama* aktualnom za model Crkve kao kontrastnog društva. Ivan Zlatousti je zajednicu u Antiohiji nastojao potaknuti da bude kontrastno društvo djelujući na osjećaje vjernika, uspoređivanjem Crkve i teatra te stvaranjem zajedništva između bogatih i siromašnih.

Cilj ovog rada jest pokazati da *II. homilija O statuama* u današnje vrijeme, nakon šesnaest stoljeća, može biti aktualna za ekleziologiju. Smirivanje situa-

¹ U suvremenoj se literaturi raspravlja o Dullesovim modelima Crkve. Napomenimo samo neka djela: Kevin IRWIN, *Models of the Eucharist*, New Jersey, 2005.; Gary BADCOCK, *The House Where God Lives: The Doctrine of the Church*, Michigan, 2009.; Paul LAKELAND, *Church (Engaging Theology: Catholic Perspectives)*, Collegeville, 2009.; Mark MASSA, *The American Catholic Revolution: How the Sixties Changed the Church Forever*, New York, 2010.; Richard GRIBBLE, *The Everything Guide to Catholicism: A complete introduction to the beliefs, traditions, and tenets of the Catholic Church from past to present*, Avon, 2011.

cije u Antiohiji nakon rušenja statua pozivom da Crkva bude drukčija od ostalih, može biti uvertira za današnje poimanje Crkve kao kontrastnog društva.

1. Modeli Crkve

Pitanje o Crkvi zadobiva na aktualnosti posebice nakon Drugoga vatikanskog koncila. Koncilski dokument *Lumen gentium* potaknuo je teologe na nova razmišljanja o Crkvi.² Održavanje Drugoga vatikanskog koncila bilo je plodonošno zbog tema koje su se na njemu raspravljale. Tadašnji papa Ivan XXIII. pozvao je biskupske konferencije da same donesu teme o kojima bi voljele raspravljati na Koncilu. Uključenost biskupskih konferencija diljem svijeta posvjedočila je univerzalnost Crkve i njezino poslanje u svijetu. Među temeljnim terminima o ekleziologiji jest shvaćanje Crkve kao »Naroda Božjega«. U ranim fazama Koncila koncept »Naroda Božjega« bio je povezan s kolegijalnošću, a pojam je često imao i političke konotacije. No, u vremenu nakon Koncila, različiti su konteksti donosili drukčija tumačenja. Liberalna teologija tumačila je razumijevanje Crkve kao »Naroda Božjeg« kao suprotnost dominantnoj klasi, Zapad kao put k demokraciji, a istočna Europa kao popularnu demokraciju. Različitim tumačenjima i kontekstima, smatra Ratzinger, razumijevanje Crkve kao »Naroda Božjega« gubilo je značenje. Presudna je bila izvanredna Sinoda biskupa 1985. godine nakon koje se koncilska ekleziologija započela razumijevati kao ekleziologija zajedništva (*communio*). Iako pojam *zajedništva* nije imao središnju poziciju na Koncilu, mogao je poslužiti kao sinteza koncilske ekleziologije. Nadahnuće razumijevanja Crkve kao zajedništva pronalazi se u Prvoj Ivanovoj poslanici (1 Iv 1,3): »Što smo vidjeli i čuli, navješćujemo i vama, da i vi imate s nama zajedništvo. A naše je zajedništvo s Ocem i s njegovim Sinom, Isusom Kristom.« Realizacija Crkve kao zajedništva moguća je iz zajedništva božanskih osoba i Božjeg susreta s ljudima preko Krista koji nas uvodi u sveopće zajedništvo, ali i zajedništvo ljudi međusobno.³

Kardinal Marc Ouellet prikazao je povezanost saborskih dokumenata s razumijevanjem Crkve kao zajedništva.⁴ Iako pojam Crkve kao zajedništva ne nalazi svoje mjesto u središnjim temama Koncila, ono se iščitava iz koncilskih

² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*. Dogmatska konstitucija o Crkvi (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

³ Usp. Joseph RATZINGER, The Ecclesiology of the Constitution on the Church, Vatican II, »Lumen Gentium«, u: *L'Osservatore Romano*, 19. IX. 2001., 5.

⁴ Usp. Marc OUELLET, *Communio. The Key to Vatican II's Ecclesiology*, elektronički materijali izlaganja s konferencije *The Great Grace: Receiving Vatican II Today*, Sydney, 21. svibnja 2013., u: http://www.thegreatgrace.org.au/images/pdfs/ouellet_notes.pdf (15. I. 2014.).

razmišljanja o liturgiji, ekumenizmu i antropologiji, a najviše u kristocentričnosti objave koju pronalazimo u navedenom retku Prve Ivanove poslanice (1 Iv 1,3) koji se citira u *Dei Verbum*. Sakramentalna narav Crkve prikazana u prvim poglavljima *Lumen gentium* (br. 7 i 8) također pridonosi ekleziologiji zajedništva. S jedne strane egzegezom Prve poslanice Korinćanima (1 Kor 10,16-17) ekleziologija zajedništva povezana je s euharistijskim zajedništvom. S druge strane zajedništvo Krista i Crkve tvore jednu složenu stvarnost jedinstvom ljudskog i božanskog elementa.

Osobito je značajan doprinos ekleziologiji dao Avery Dulles, napisavši svoje važno djelo *Modeli Crkve*.⁵ Iako se specijalizirao na polju fundamentalne teologije, u povijesti ostaje zapamćen kao ekleziolog. Od 1964. godine podučavao je ekleziologiju, a nakon Koncila napisao je komentar na koncilski dokument *Lumen gentium*. Između 1966. i 1974. godine sve je češće pisao o Crkvi, sve dok nije 1974. godine sve sabrao u knjigu *Modeli Crkve*. Djelu je prethodila knjiga *Dimenzije Crkve*, objavljena 1967. godine u kojoj je prikupio i prilagodio prethodne članke i predavanja o Crkvi.⁶ Knjigu *Dimenzije Crkve* želio je objaviti za sve kršćane stvarajući dijalog nadahnut Drugim vatikanskim koncilom. Kritičari naglašavaju da je Dulles zauzeo srednji put, između onih koji nisu prihvaćali koncilске ideje i onih koji su željeli i više od samih ideja Koncila. Nakon izdavanja knjige pisao je brojne radove o misijskoj i eshatološkoj naravi Crkve. Vrhunac daljnjih istraživanja i razmišljanja o Crkvi urodila su najpoznatijim i najprodavanijim djelom *Modeli Crkve*.⁷

To je djelo namjerno tako naslovio jer je na tragu govora o modelima u znanosti želio izraziti modele Crkve, a ne aspekte ili dimenzije Crkve. Kao što i Drugi vatikanski koncil iznosi, Crkva je misterij, a o misteriju se ne može direktno pisati nego samo u analogijama. Analogije dolaze iz ljudskog iskustva. One postaju modeli pomoću kojih se samu Crkvu razumijeva.⁸

Budući da je Crkva misterij, o njoj se piše partikularno. Dullesovi modeli Crkve nastaju identificiranjem slika o Crkvi. Pomoću njih je formulirao modele. Slike služe za bolje razumijevanje misterija vjere, a tako i Crkve. Navodi pet modela Crkve: institucija, mistično zajedništvo, sakrament, glasnik i služiteljica. Iako je broj modela Crkve neograničen, nastojao ih je svesti na manji broj zbog jednostavnijeg prikaza Crkve. No, opet pri tumačenju Crkve nije dobro

⁵ Avery DULLES, *Models of the Church*, New York, 22000.

⁶ Avery DULLES, *The Dimensions of the Church*, Maryland, 1967.

⁷ Usp. Patrick CAREY, *Avery Cardinal Dulles, SJ: a Model Theologian, 1918–2008*, New Jersey, 2010., 232–236.

⁸ Usp. Avery DULLES, *Models of the Church*, 1–4.

upotrebljavati samo jedan model jer je Crkva kompleksna stvarnost. Svrha modela jest pomoći ljudima u nadilaženju osobnih prepreka u razumijevanju Crkve ostvarujući istodobno i ekumensko zajedništvo.⁹

1.1. Model Crkve kao mističnog zajedništva

Među modelima Crkve osobito je aktualan model Crkve kao mističnog zajedništva. Mistično zajedništvo nije samostalan model nego se nastavlja na model Crkve kao institucije. Model Crkve kao institucije ne može potpuno obuhvatiti interpersonalne odnose pa se sami odnosi među članovima Crkve poistovjećuju s drugim modelom. Dulles potporu tom modelu pronalazi i u Pismu. Crkva kao mistično zajedništvo udaljuje se od socioloških teorija i protestantske ekleziologije kao što su je predstavili Bonhoeffer ili Brunner, argumentirajući da se katolička ekleziologija zajedništva vraća na svetopisamske tekstove i svjedočenja o zajedništvu.¹⁰ U Pavlovim poslanicama nalaze se slike modela Crkve kao mističnog zajedništva. Pavao Crkvu naziva »Tijelom Kristovim« i »Narodom Božjim«. Slika Crkve kao »Tijela Kristova« više je organska negoli sociološka. Pokazuje se kao vitalni princip koji se razlikuje od ostalih organizama po svojem božanskom principu u Duhu Svetom. »Narod Božji« drukčija je slika od »Tijela Kristova« jer ukazuje na različitost ljudi od samoga Krista. Obje slike upućuju na Crkvu kao zajednicu ili samo zajedništvo.¹¹

Svetopisamski nazivi za mistično zajedništvo u funkciji su Božjega plana spasenja za sve ljude. Imaju i misijski aspekt. U Starom zavjetu prorok Jeremija (Jr 31,31-34) govori o Božjem obećanju. Njim će se sklopiti novi Savez s Izraelom i Judom. Novi će Savez biti upisan u ljudsko srce i narod Božji će Boga u potpunosti poznavati. Obećanje je ispunjeno Kristovim dolaskom, a opisano je u Pavlovim poslanicama (Rim 12; 1 Kor 12) kao »Tijelo Kristovo« i »Narod Božji«. Obje slike usmjerene su prema Kristu kao Glavi što je opisano u drugim Pavlovim poslanicama (Ef 1,22-23; Kol 1,18).¹²

Model zajedništva u ekleziologiji je vrlo čest. Autori Yves Congar i Jean Hamer, dvojica dominikanaca, slažu se oko modela Crkve kao zajednice. Zajedništvo je moguće jer je Crkva Tijelo Kristovo. Unutarnjim aspektima pri-

⁹ Usp. Isto, 5.

¹⁰ Usp. Veli-Matti KÄRKKÄINEN, *An Introduction to Ecclesiology: Ecumenical, Historical & Global Perspectives*, Downers Grove, 2002., 30–32.

¹¹ Usp. Avery DULLES, *Models of the Church*, 39–55.

¹² Usp. Andries Stephanus SCANLEN, *A Critical Evaluation of Avery Dulles' Different Models of the Church Applied to a Contemporary World* (diplomski rad), University of Johannesburg, 2005., 36–38.

sutnosti Duha Svetoga, života u milosti i teologalnim krepostima, zajedništvo postaje održivo. Vanjski aspekti ispovijedanja vjere, crkvene discipline i participacije u sakramentima pokazuju, pak, djelovanje Crkve. Slika Crkve kao Tijela Kristova bila je razvijana kod Augustina i Tome Akvinskog. Augustin razumijeva Duha Svetoga kao dušu Tijela, a uz vjernike kao vidljivu stvarnost, u Crkvi je i nevidljiva stvarnost anđela i duša vjernika. Toma naglašava zajedništvo Crkve s Bogom, a izvor zajedništva jest Duh Sveti.¹³

I Fuellenbach razumijeva model zajednice unutar kraljevstva Božjeg. Božji spasonosni plan s ljudima bio je povezan s izabranim narodom Izraelom.¹⁴ Izraelci su postali Božji svjedoci u svijetu. Narod po kojem se Božji plan spasenja učinio vidljivim. I novozavjetna poruka je povezana s tematikom spasenja. Bog vidi osobe kao dio zajednice, Crkve, u kojoj žive i dolaze do razumijevanja svojega spasenja. Kristova središnja poruka bila je kraljevstvo Božje kao zadnja instancija u kojoj Bog biva Ocem. Kraljevstvo objašnjava Božje bivanje Ocem, a očinstvo Boga donosi razloge za kraljevstvo. Plan kraljevstva Božjeg nije više ograničen samo na izabrani narod nego je povezan s cijelim svijetom. Božji plan spasenja obuhvaća cijeli svijet u kojem Kraljevstvo znači istodobno i pripadanje tom istom svijetu. Krist o Kraljevstvu govori kao o povezanosti sa sadašnjim trenutkom i sadašnjim svijetom, bez shvaćanja Kraljevstva kao nečega potpuno transcendentnoga. Kristovim uskrsnućem vizija Kraljevstva nije nestala nego ostaje vidljivom po zajednici koju je on ustanovio, po Crkvi. Zajednica koja je nastala nakon uskrsnuća vrednuje se u kontekstu izabranja Izraela po kojem se Božje djelovanje u svijetu prikazuje vidljivim.

Današnje društvo, pa i vjernici, često ne prihvaćaju eklezilogiju zajedništva. Današnji svijet, usmjeren na trgovinu i kapitalizam, brojne oblike udruživanja promatra samo s ekonomskog gledišta. Crkvu se shvaća i kao »uslužnu organizaciju«¹⁵ prema kojoj je pojedinac potencijalni kupac, a ne aktivan član. Crkva postaje mjesto ponude i potražnje, isključujući aspekt zajedništva onih koji vjeruju. Uslužna razumijevanja Crkve omogućuju današnjim kršćanima da pronađu novo služenje u svijetu. Crkva može postati zajednica koja se razlikuje od drugih oblika zajednica, a time postaje i drukčija od samog društva.

¹³ Usp. Brian GLEESON, *Images, Understanding, and Models of the Church in History: an Update*, 8–9, u: *Australian E-Journal of Theology*, 12 (2008.), 1, 1–34.

¹⁴ Usp. John FUELLENBACH, *Church. Community for the Kingdom*, New York, 2002., 1–13.

¹⁵ Usp. Željko TANJIĆ, *Služenje i crkvenost u današnjem svijetu*, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2002.) 2–3, 261–276.

1.1.1. Mistično zajedništvo kao kontrastno društvo

U drugoj polovici XX. stoljeća te nakon upoznavanja Dullesovih modela Crkve, ostali teolozi počinju također razmišljati i o drugim prikladnim modelima Crkve. Suvremeniji modeli Crkve povezani su uglavnom s Dullesovim modelom Crkve kao mističnog zajedništva. Zajedništvo postaje temeljna tema za raspravu o modelima Crkve, ali i za poslanje Crkve u suvremenom svijetu. Model Crkve kao kontrastnog društva razvijaju braća Gerhard i Norbert Lohfink. On oslikava Crkvu kao zajedništvo koje počiva na drukčijim vrednotama negoli suvremeni svijet.¹⁶

Biblija »Narod Božji« oduvijek razumijeva kao kontrastno društvo. Od vremena Izraela, Narod Božji nije se poistovjećivao s državom Izrael, nego s Bogom. Oni koji su vjerovali, razumijevali su sebe izabranima od Boga za čitav život, uključujući sve njegove elemente. Izabranje je osobito vidljivo u kontaktu s drugim religijama i kulturama prema kojima je izabrani narod zadržavao svoju posebnost i odvojenost. Novozavjetna poruka također govori o drukčijem položaju onih koji vjeruju. Za Pavla vjernik je onaj koji se obratio i više ne živi kao prije. Vjernik je onaj koji je nekada bio u tami, a sada hoda u svjetlosti. Obračćenik izlazi iz poganskog stila življenja i okreće se drukčijim vrednotama. Kršćanin postaje novo stvorenje. Ulazeći u kršćansku zajednicu, kršćanin ulazi u drugi način razmišljanja. Kršćanska je zajednica jedna i svoje članove okuplja oko sebe u toj mjeri da se i kršćanske privatne sudske parnice rješavaju u kršćanskom krugu bez podložnosti poganskih sudaca. No, kršćanska zajednica nije zatvorena prema svijetu. Poput Izraelaca, pozvana je svjedočiti u svijetu Božju poruku i novost življenja koju on donosi. Zadaća Crkve jest izgraditi društvo u kontrastu s postojećim svijetom. Prikazuje svijetu održivost Kristove poruke da je bratska ljubav zakon života.¹⁷

I Jurgen Moltmann upotrebljava model Crkve kao kontrastnog društva.¹⁸ Narod Božji jest izabrani narod. Krist poziva na drukčiji život u kojem je Božje djelovanje učinilo mnogo prekretnica. Bog je, kao kod Izraelaca, otvorio jubilarnu godinu oprosta i poziva sve vjernike da joj se pridruže. Oproсна godina postaje godinom slobode. U njoj ljudi jedni drugima opraštaju dugove ne uzimajući nikakvu dobit. Godina nije ograničena na dvanaest mjeseci, ona je bez kraja jer je povezana s Božjim kraljevstvom. Moltmann se zato pita o

¹⁶ Usp. Brian GLEESON, *Images, Understanding, and Models of the Church in History: an Update*, 25–26.

¹⁷ Usp. Gerhard LOHFINK, *Jesus and Community*, Minneapolis, 1984., 122–145.

¹⁸ Usp. Jurgen MOLTSMANN, *The Way of Jesus Christ*, London, 1990., 119–122.

mogućnosti realizacije te zadaće opraštanja bez uzimanja dobiti, osobito u svijetu punom nasilja i nepravde. Božja zadaća zasigurno je kontrastna društvenoj svakodnevnici. Prakticiranje Božje zadaće dovodi u pitanje sisteme nasilja i nepravde. Interpretacija Božje godine slobode, alternativne zajednice u Kristu, postaje aktualnom u današnjem političkom, ekonomskom i socijalnom sistemu koji uništava ljude i prirodu. Crkva je za Moltmanna istinito kontrastno društvo. Ona je u suprotnosti s modernosti ne samo jer stoji u suprotnosti s njom nego jer je u mogućnosti prokazivati neostvarene mogućnosti. Zadaća Crkve postaje ne toliko stajati u suprotnosti s ideološkim veličanjem stvari nego opirati se njihovoj stabilizaciji postavljajući pitanja o značenju. Osobito je to vidljivo u njezinu poistovjećivanju s ljudima izvan struktura moći i autoriteta.¹⁹

2. Kontekst II. homilije O statuama Ivana Zlatoustog

Crkva kao kontrastno društvo dobro se ocrtava u II. homiliji O statuama. Ivan Zlatousti, jedan od propovjednika s najopsežnijim opusom homilija, sastavio je dvadeset i jednu homiliju O statuama još kao mladi svećenik. Neposredno nakon propovijedanja prve homilije, dogodio se u Antiohiji, u kojoj je bio svećenik, značajan događaj koji je uzdrmao čitav grad i njegovu brojnu kršćansku zajednicu.

2.1. Razlozi za sastavljanje homilija O Statuama

Dvadeset i jedna homilija O statuama sastavljena je zbog dvaju razloga. Prvi razlog jest liturgijske naravi. U vrijeme njihovih sastavljanja započelo je korizmeno vrijeme. Drugi razlog dogodio se nakon što je prva homilija bila izrečena. U gradu su srušene statue cara i njegove supruge, što je uzrokovalo mnogo problema s rimskom vlasti.

2.1.1. Korizmeno vrijeme

Homilije su sastavljene u vrijeme korizme 387. godine.²⁰ U vrijeme korizme čitanja su bila iz Starog zavjeta, a najčešće se čitala Knjiga Postanka. Mojsija, autora Knjige Postanka, Ivan Zlatousti naziva Prorokom. Redovito se u homi-

¹⁹ Usp. Scott PAETH, Jürgen Moltmann's Public Theology, u: *Political Theology*, 6 (2005.) 2, 215–234.

²⁰ Usp. Frans van DE PAVERD, *St. John Chrysostom, the Homilies On the Statues. An Introduction*, Roma, 1991., 191–195, 210–216.

lijama oslanja na liturgijsko čitanje koje prethodi. No, u homilijama se mogu pronaći i citati pa i tumačenja iz Novog zavjeta zato što su neke homilije propovijedane prije početka korizme, a neke su propovijedane nedjeljom. Prve dvije homilije nastale su prije početka korizme pa se u njima nalazi Prva poslanica Timoteju. Iako samo prve dvije homilije nisu uključene u korizmeno vrijeme, sljedeće homilije upućuju na njih. S pravom se zaključuje da su propovijedane kao dio homilija *O statuama*.

2.1.2. Rušenje statua

Statue imaju važnu ulogu u povijesti i Grčke i Rima. Još od vremena Aleksandra Makedonskog pronalazimo statue od zlata koje prikazuju cara Aleksandra, Niku i Atenu u procesiji, u kočiji vođenoj slonovima. Statue su imale božanske osobine i smještane su i u hramove. Seleukovići su postavili zlatnu statuu u Atenin hram. Neke od njih, kao Atalova u II. stoljeću prije Krista, bile su postavljane odmah uz statue bogova, pritom izjednačavajući cara s bogovima. Nisu samo carevi dobivali statue. Imućnik Diodor prepoznat je od senata i naroda grada Pergama te je zaslužio hram i kult, ali i statue od srebra i zlata. Statue od dragocjenog metala upućuju na božansko čašćenje koje se iskazivalo vladaru u helenističkom vremenu. Rimljani nastavljaju kult statua, prevodeći u potpunosti grčke termine za nazive statua. Kult cara nastavljaju postavljanjem statua u hramove. Car August postavio je svoju statuu u Marsov hram, a napravio je i vlastiti hram sa svojom statuom. U rimsko vrijeme, osim kulta statua, nastaju i obredi uz statue i slike careva. U kućanstvima su statue bile izjednačene kućnim bogovima. S vremenom su se u Rimskom Carstvu pojavili carevi koji su odbijali kult statua. Kaligula, Neron i Domicijan zabranili su zlatne statue. Komod je dozvolio jednu zlatnu statuu uz prikaz bika i krave. Makrinije u II. stoljeću poslije Krista regulira kult statua: zanemaruju se religiozni motivi izrade statua i određuje se da statue moraju biti lagane.²¹

Kult statua bio je veoma raširen. One su se ritualno dodirivale ljubljem, krunjenjem, oblačenjem ili ukrašavanjem cvijećem. Suprotno kultu čašćenja statua, događale su se i vandalističke radnje. Budući da statue predstavljaju čašćenje vladara, one izravno jačaju carsku moć u područjima u kojima car nije prisutan, a naročito u dijelovima države koji su udaljeniji od Rima. Svako protivljenje vlasti ogledalo se u vandalizmu nad statuama.²²

²¹ Usp. Kenneth SCOTT, The Significance of Statues in Precious Metal in Emperor Worship, u: *Transaction and Proceedings of the American Philological Association*, 62 (1931.) 1, 101–123.

²² Usp. Peter STEWART, *Statues in roman society*, Oxford, 2003., 261–267.

Još od početka I. stoljeća prije Krista, pa sve do IV. stoljeća i jačanja kršćanstva u Rimskom Carstvu bilo je rušenja i vandalizma nad statuama. Čin rušenja statua naziva se *damnatio memoriae* i označava zatiranje sjećanja na osobu koju statua predstavlja. Carevi su htjeli biti besmrtni, vladati i poslije svoje smrti. Statue su im to omogućavale. Njihovim uništenjem zatomio bi se svaki trag careve vladavine. Događaji uništavanja statua pripadaju rimskoj kulturi. Svako protivljenje rimskoj vlasti moglo je dovesti do vandalizma nad statuama. Statue su se obeščašćivale kamenovanjem, rezanjem glave, zamjenom glava, vučom konopcima po trgu, odlaganjem na nečisto mjesto, okretanjem i sl.²³

Kao glavni grad Sirije, Antiohija je bila važno središte istočnog dijela Rimskog Carstva. Njezina udaljenost od Rima uzrok je nekoliko pobuna koje su se u njoj dogodile do 387. godine. Bila je jedno od dvaju centara revolucije Avidija Kasija protiv Marka Aurelija Antonija 175. godine. Revolucija je ugašena nakon tri mjeseca uz brojne kazne, uključujući zabranu Olimpijskih igara. Komod je 181. godine vratio Antiohiji povlastice da bi utvrdio svoju vlast. Već 196. godine Antiohija se pobunila podržavši Pescenija Nigera protiv Septimija Severa. Septimije Sever je također Antiohiji oduzeo građanska prava, što je Antiohiju unazadilo na status sela. Posjetivši Antiohiju 207. godine, povukao je kazne. Antiohija s vremenom sve više dobiva na važnosti u kulturi Rimskog Carstva. Ugled je stekla brojnim kulturnim događanjima i građevinama. Izgrađene su predivne velike zgrade, palača, hipodrom, nova kupališta, šetališta i hramovi. Budući da je bila glavni grad Sirije, u Antiohiji su se održavali provincijski susreti uz spektakle u čast rimskom caru.²⁴

U veljači 387. godine car Teodozije zatražio je izvanredni porez. Moguće je da su razlozi za porez bili njegova godišnja carska proslava ili rat protiv barbara. Uglavnom, porezi su podigli pobunu u Antiohiji koja je od spontane demonstracije postala nasilna. Carske statue i portreti bili su kamenovani, obeščašćeni i vučeni konopcima po gradu. Carevi podanici brzo su vijest javili caru koji se tada nalazio u Konstantinopolu. U Antiohiji su uslijedila uhićenja i pogubljenja počinitelja, a ostali su građani u strahu očekivali posljedice za grad. Znalo se da je moguće da se cjelokupni grad kazni uništenjem i masovnim pogubljenjem.²⁵

²³ Usp. Peter STEWART, The destruction of statues in Late Antiquity, u: Richard MILES (ur.), *Constructing identities in Late Antiquity*, London, 1999., 159–189.

²⁴ Usp. Dorothea FRENCH, Rhetoric and Rebellion of A.D. 387 in Antioch, u: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 47 (1998.) 4, 468–484.

²⁵ Usp. Alberto QUIROGA, Deflecting Attention and Shaping Reality with Rhetoric (the Case of the Riot of the Statues of A.D. 387 in Antioch), u: *Nova Tellus*, 26, (2008.) 2, 135–154.

2.2. Vrijeme propovijedanja II. homilije

II. homilija *O statuama* prva je homilija koja je bila propovijedana nakon rušenja statua. Datum se može odrediti prema prvoj i trećoj homiliji. Propovijedana je u subotu 27. veljače 387. godine. Dan-dva prije II. homilije dogodila se pobuna. Još potresen, Zlatousti započinje svoju homiliju teškim uzdasima i žalošću zbog učinjena događaja.²⁶ Na početku homilije govori: »Što da kažem, što da govorim? Sadašnje vrijeme je za suze, ne za riječi, za naricanje, ne za raspravu, za molitvu, ne za propovijedanje. Hrabro je učinjen taj raspon djela, tako je neizlječiva rana, tako velika ozljeda čak preko moći svih liječenja i žuđene pomoći odozgor.«²⁷ Ubrzo ponovno nastavlja: »Sada žalim i jadikujem, ne zbog veličine gnjeva koji se treba očekivati već zbog pretjeranosti bijesa koji se očitovao!«²⁸ Žalost ga pogađa toliko da jedva govori: »Nalazim da je riječ upute slomljena jadikovkom, jedva da sam u mogućnosti otvoriti usta, razdvojiti usne, pomaknuti jezik ili izreći slog! Tako, čak poput uzdi, težina je tuge odbacila moj jezik i zadržala što trebam reći.«²⁹

2.3. Antiohijska zajednica

Antiohija je bila jedan od većih gradova u Rimskom Carstvu, a postupno se i povećavala, naročito u helenističkom vremenu prije Krista. U vrijeme biskupa Ignacija, početkom II. stoljeća, imala je oko dvjesto tisuća stanovnika, a u vrijeme Ivana Zlatoustog oko tristo tisuća stanovnika. Polovicu stanovništva činili su kršćani. Zlatousti je redovito propovijedao u Velikoj crkvi, koja je

²⁶ Usp. Frans van DE PAVERD, *St. John Chrysostom, the Homilies On the Statues. An Introduction*, 25–26.

²⁷ Autori su prevodili stari engleski prijevod iz XIX. stoljeća (Philip SCHAFF, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I, 9, Michighan, 1889.) s uvidom u grčki izvornik. U narednim bilješkama navodi se grčki izvornik. Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: Jacques Paul MIGNE (ur.), *Patrologia cursus completus. Series Graeca*, Paris, 1857. – 1866., XLIX, 33, 38–42 (dalje: PG): »Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; δακρῶν ὁ παρῶν καιρὸς, οὐχὶ ῥημάτων· θρήνων, οὐχὶ λόγων· εὐχῆς, οὐ δημηγορίας· τοιοῦτον τῶν τετολιμημένων τὸ μέγεθος, οὕτως ἀνίατον τὸ ἔλκος, οὕτω μέγα τὸ τραῦμα, καὶ πάσης ἰατρείας μείζον, καὶ τῆς ἄνωθεν δεόμενον βοηθείας.«

²⁸ Usp. *Isto*, XLIX, 34, 48–50: »Ὀδύρομαι καὶ θρηνώ νῦν, οὐ διὰ τὸ μέγεθος τῆς προσδοκωμένης ἀπειλῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γεγενημένης μανίας.«

²⁹ Usp. *Isto*, XLIX, 34, 53–57: »Διακόπτεται μοι τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος τῶ θρήνω· μόλις ἰσχύω διαῖραι στόμα, καὶ ἀνοῖξαι χεῖλη, καὶ κινήσαι γλῶτταν, καὶ ῥήματα προέσθαι· οὕτω καθάπερ χαλινὸς ὁ τῆς ἀθυμίας ὄγκος ἀποστρέφει μου τὴν γλῶτταν, καὶ τῶν ῥημάτων ἐπιλαμβάνεται.«

nakon poraza arijanizma bila glavna crkva u gradu. Uz pravovjerne kršćane nalazila se i zajednica arijanista i apolinarista.³⁰

3. Sadržaj II. homilije O statuama

Nakon rušenja statua Ivan Zlatousti je, izrazito potresen tim događajem, sastavio II. homiliju. Događaj sa statuama uspoređuje s Jobovom tužaljkom. Bog koji sve čuje, čut će i tu tužaljku nad gradom zbog koje pate svi njegovi stanovnici. Pita zajednicu tko su oni koji su krivi za rušenje statua, a sumnja da bi mogli biti okrivljeni i kršćani. Antiohija, koja je bila veličanstven i sretan grad, citirajući Izaiju, postaje poput smrdljike koja je izgubila lišće. Grad koji svi vole pretvorio se u nepoželjno mjesto iz kojega svatko želi pobjeći. Očekivala se careva odmazda koja je mogla biti popraćena krvoprolićem. No, Antiohiji patnja nije strana jer je doživjela potres 340. godine. Gradske zidine kao da postaju zapreka i umjesto da donose slobodu, one zatvaraju. Nije razborito ostati u gradu. I zrak i sunce postali su žalobni, tišina i samoća su posvuda prisutne.

Nakon što je izrekao podužu tužaljku nad gradom, Zlatousti poziva na zazivanje Krista te razmišlja da završi homiliju, no umjesto toga homiliju nastavlja pozivom vjernicima da ne očajavaju zbog događaja. On zna da iako su u rušenju statua sudjelovali rijetki, krivnja je pala na sve. No, građani se ne trebaju bojati posljedica jer je grad stekao veliku čast tijekom povijesti. Okrivljava strance za rušenje statua te traži od zajednice da kazni bezumnost počinitelja i smiri situaciju u gradu. Prvi dio homilije završava opominjući zajednicu da ne plješće u crkvi jer crkva nije kazalište da bi se u nju dolazilo zabavljati. Zlatousti traži onakvu pohvalu od zajednice koja se očituje u promjeni ponašanja i ispravljanju pogrešaka bližnjih.

Drugi dio homilije posvećen je kratkoj egzegezi Prve poslanice Timoteju. Zlatousti tumači redak o pozivu da bogataši ne budu bahati. Bogatstvo donosi mnogo problema, ali nije grijeh. Mnogi bogati postali su bahati jer je bahatost česta posljedica bogatstva. Uspoređuje bogatstvo s pijanstvom. Bogatstvo nije loša stvar, kao ni vino, ali opijanje jest, kao i bahatost. Poziva na poniznost i dobro vladanje onih koji su bogati. Oni se mogu ugledati na Abrahama koji je bio bogat, ali nije bio pohlepan. Pohlepni ljudi grade veće kuće nego što im trebaju, a zaboravljaju da se na nebesima grade kuće. Nekoliko puta ponavlja da ništa nije opasnije od imućnosti, a istodobno poziva na priznavanje grijeha i gajenje

³⁰ Usp. Glanville DOWNEY, The Size of the Population of Antioch, u: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 89 (1958.) 1, 84–91.

nade u Krista, koji jedini može dati nagradu. Važnije od posjedovanja novca jest posjedovanje straha Božjega. Nipošto ne želi umanjiti položaj bogatih nasuprot siromašnima. U nastavku homilije uspoređuje bogataše i siromahe. Siromah je za bogataševim stolom proždrljiviji jer nema takve blagodati. S druge strane, iako siromasi nemaju pun stol, imaju miran san jer se tijekom dana umore od posla. Siromasi su zdraviji i u boljoj fizičkoj kondiciji. Bogataši, pak, pate od nesanice i češće su bolesni. Zlatousti kao da pokušava u nečemu izjednačiti bogataše i siromahe. Svaki položaj ima svoje prednosti i mane.

Homiliju završava govorom o uvredama. Čovjek se ne bi trebao vrijeđati na uvredu jer zna da mu ona ništa ne može učiniti. Mudri ljudi na uvredu se smiju ili je uopće ne primaju k srcu. Poziva slušatelje da budu duhovni ljudi koji će znati cijeniti duhovno bogatstvo, poput bogatstva proroka Ilije i Elizeja. Na završetku homilije povezuje žaljenje i strah zbog rušenja statua s nadom u povratak pravim vrlinama.

4. Elementi II. homilije koji potiču Crkvu u Antiohiji da bude kontrastno društvo

Crkva je u Antiohiji u vremenu neposredno nakon rušenja statua bila u nezavidnoj poziciji. S jedne strane očekivao se odgovor cara koji je zbog rušenja statua mogao provesti težu kaznu nad gradom, a s druge strane bilo je potrebno pokazati Antiohiju u svjetlu u kojem se nalazila prije rušenja statua, pokazati sve njezine prednosti i vrline koje posjeduje. Za rušenje statua bilo je lako optužiti i kršćane jer su činili polovicu stanovništva. A kroz povijest znano je njihovo mišljenje o statuama i carskom kultu. Ivan Zlatousti nastoji kroz tri elementa pokazati da Crkva može biti kontrastno društvo koje će se izdići iznad negativnih razmišljanja okoline, a osobito onih koji bi kršćane optužili za novonastalu situaciju u Antiohiji. U II. homiliji prikaz Crkve kao kontrastnog društva postiže djelovanjem na *pathos* zajednice opisivanjem situacije u Antiohiji, uspoređivanjem Crkve i teatra, stvaranjem zajedništva bogatih i siromašnih.

Svaki je element argumentiran citatima iz II. homilije. Citati su analizirani i objašnjeni su razlozi zbog kojih pojedini element pridonosi shvaćanju Crkve kao kontrastnog društva.

4.1. Djelovanje na pathos zajednice opisivanjem situacije u Antiohiji

Budući da je II. homilija propovijedana nedugo nakon rušenja statua, Zlatousti je mudro upotrijebio nastalu situaciju za usmjerenje Crkve. Grad se našao u

rasulu i nedoumici što učiniti i nije se očekivalo da će car lako oprostiti gradu. Poznato je da su srušene statue koje predstavljaju cara i njegovu pokojnu suprugu. U tom ključnom trenutku kada je situaciju u Antiohiji bilo potrebno smiriti, Zlatousti progovara detaljnim opisom situacije u Antiohiji koji vodi pozivu na promjenu ponašanja.

Djelovanje na *pathos* zajednice jedno je od retoričkih sredstava kojim se slušatelja nastoji pridobiti za nešto, a pritom je govor usmjeren na emocije slušatelja. Slušatelj čije su emocije usmjerene prema propovjednikovoj homiliji, prije se odlučuje za ono što je u homiliji rečeno.

Zlatousti je djelovao na *pathos* zajednice dugačkim opisom situacije u Antiohiji. Opisivanje (ἐκφρασις) često je sofističko umijeće koje se uvježbavalo u retoričkim školama. Jednu od tih škola, u kojoj se školovao i Ivan Zlatousti, vodio je Libanije.³¹ Učilo se na koji se način djeluje na slušatelja u govoru upotrebljavajući opisivanje. Ono ne samo da prenosi određenu poruku ili potiče na djelovanje nego približava stvarnost predmeta opisivanja. Opisivale su se osobe, životinje, događaji, objekti, umjetnine. Govor koji opisuje donosi mnogo detalja stavljajući ih pred slušateljeve oči. Tako slušatelji kao da slušajući gledaju.³²

4.1.1. Primjeri opisivanja situacije u Antiohiji

Spominjanje grada započinje upitnim rečenicama, a slijedi ih opis grada: »Tko nas je ukleo, predragi? Tko nas je zaveo? Odakle su nam došle sve ove promjene? Ništa nije bilo uglednije od našeg grada! A sada ništa nije jadnije!«³³ Kratkim misaonim cjelinama nastavlja opisivati građane: »Narod, uređen i tih, poput upregnutog i pitomog konja, uvijek slijedeći ruke vladara, iznenada nam sada tako odskoči činiti takva zla, o kakvima nije dobro ni govoriti.«³⁴

Grad je bio dobro uređen, poput košnice, ali je odjednom opustio: »Prije ništa nije bilo sretnije od našeg grada, ništa potištenije nego što je postao sada. Kao što pčele zuje oko svoje košnice, tako su prije stanovnici svaki dan lepršali

³¹ Usp. LIBANIUS, *Libanius's Progymnasmata*, Craig Gibson (ur.), Atlanta, 2008., 427.

³² Usp. Ruth WEBB, *Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*, Farnham – Burlington, 2009., 71–74.

³³ Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: PG, XLIX, 34, 41–44: »Τίς ἡμῖν ἐβάσκηεν, ἀγαπητοί; τίς ἡμῖν ἐφθόνησε; πόθεν ἡ τοσαύτη γέγονε μεταβολή; Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας σεμνότερον ἦν· οὐδὲν γέγονε ἐλεεινότερον νῦν.«

³⁴ Usp. *Isto*, XLIX, 34, 44–48: »Δῆμος εὐτακτος οὕτω καὶ ἡμερος, καὶ καθάπερ ἵππος χειροῦθης καὶ τιθασσός, αἰεὶ ταῖς τῶν ἀρχόντων εἰκῶν χερσίν, ἐξαίφνης τοσοῦτον ἡμῖν ἀπεσκήρησε νῦν, ὡς τοσαῦτα ἐργάσασθαι κακὰ, ἃ μὴδὲ εἰπεῖν θέμις.«

oko foruma i svi su nam izražavali sreću u tolikoj brojnosti. Ali evo sada, ova košnica je opustjela.«³⁵

Zidovi su postali simboli zatvaranja: »Za one koji trpe ovo od neprijatelja, i svatko je zatvoren između zidina; ali čak je i forum postao neprohodan za nas i svatko se skriva iza zidina svoje vlastite kuće! I kao što nije sigurno za one koji su pod opsadom da idu preko zidina dok je neprijatelj utaboren uokolo, tako za mnoge koji žive u ovom gradu nije sigurno izlaziti na vrata, da se otvoreno pojavljuju.«³⁶

U gradu je vidljivo smanjeno stanovništvo: »I kao kad se mnogo drveća u rijetkoj šumi hrasta posiječe u svim smjerovima, prizor postaje tužan, čak poput procélave glave, tako je i sam grad, kada mu se prorijedi stanovništvo, a neki se pojavljuju tu i tamo, sada opustio i širi tešku maglu tuge nad onima koji mu svjedoče.«³⁷

Nakon niza tužaljki o gradu poziva zajednicu da ne očajava nego da se uzda u Boga: »Ovo je također stvar u kojoj odgovara da se kršćani razlikuju od nevjernika, da drže sve stvari otmjenim i kroz nadu u budućnost častoljubivo budu iznad napada ljudske zloće. Vjernik ima svoje postolje na stijeni, stoga ne može biti oboren jurnjavom pučine. Ako valovi kušnje rastu, oni ne mogu dohvatiti njegove noge. On stoji preuzvišen za bilo kakav napad. Nemojmo stoga potonuti, predragi! Mi ne brinemo toliko za svoju vlastitu sigurnost, kao Bog koji nas je stvorio.«³⁸

³⁵ Usp. *Isto*, XLIX, 34, 57–35: »Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας πρότερον μακαριώτερον ἦν, οὐδὲν ἀτερπέστερον γέγονε νῦν. Καθάπερ μέλιτται κηρίον βομβοῦσαι, οὕτω τὴν ἀγορὰν περιίπταντο καθ’ ἐκάστην ἡμέραν οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες, καὶ πάντες ἡμᾶς ἐπὶ τῷ πλήθει τούτῳ πρότερον ἐμακάριζον. Ἄλλ’ ἰδοὺ νῦν τὸ κηρίον τοῦτο γέγονεν ἔρημον.«

³⁶ Usp. *Isto*, XLIX, 35, 47–54: »Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦτο πάσχοντες, ἔσω τευχῶν ἀποκλείονται μόνον, ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀγορὰ ἀβατος γέγονε, καὶ τοῖς τοίχοις ἕκαστος τῆς οἰκίας ἐναποκέκλεισται τῆς ἑαυτοῦ. Καὶ καθάπερ τοὺς πολιορκουμένους οὐκ ἀσφαλὲς ὑπερβῆναι τὸ τεῖχος, τῶν πολεμίων ἔξω περικαθημένων· οὕτως οὐδὲ πολλοῖς τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀσφαλὲς ἐξελθεῖν, οὐδὲ ἐν τῷ μέσῳ φανῆναι...«

³⁷ Usp. *Isto*, XLIX, 36, 12–18: »Καὶ καθάπερ δρυμοῦ συμφύτου πολλῶν πανταχόθεν ἐκκοπέντων δένδρων, ἀτερπῆς ἡ ὄψις γίνεται, ἢ καθάπερ κεφαλῆς φαλακρώματα ἐχούσης πολλά, οὕτω δὴ καὶ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, τῶν ἀνθρώπων ἐλαττωθέντων, καὶ ὀλίγων σποράδην φαινομένων, ἀτερπὲς γέγονε νῦν, καὶ πολλὴν τῶν ὁρῶντων καταχέει τῆς ἀθυμίας τὴν ἀχλύν.«

³⁸ Usp. *Isto*, XLIX, 37, 35–44: »Τὸν γὰρ Χριστιανὸν καὶ ἐν τούτῳ τῶν ἀπίστων διαφέρειν χρῆ, ἐν τῷ φέρειν γενναίως ἅπαντα, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι πτερούμενον ἀνώτερον εἶναι τῆς τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν προσβολῆς. Ἐπὶ τῆς πέτρας ἔστηκεν ὁ πιστὸς, διὰ τοῦτο ταῖς τῶν κυμάτων ἀχειρωτὸς ἐστὶ προσβολαῖς. Ἄν γὰρ ἐπαρθῆ τὰ κύματα τῶν πειρασμῶν, οὐκ ἐφικνείται τῶν ἐκείνου ποδῶν· οὗτος ὑψηλότερος τῆς ἀπάσης τοιαύτης ἔστηκεν ἐπιβουλής. Μὴ τοίνυν καταπέσωμεν, ἀγαπητοί. Οὐχ οὕτως ἡμεῖς φροντίζομεν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὡς ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεός...«

4.1.2. Analiza primjera

Činjenica je da je Antiohija kroz povijest postala veoma ugledna i zaslužila brojne časti od rimskih careva. Njezina udaljenost od Rima bila je nedostatak, ali budući da je bila glavni grad provincije u Siriji, dobila je brojne darove. Zadobila je pravo imati carske statue i slike, slaviti javne spektakle u čast caru, uživati privilegije jer je bila središte provincije.³⁹ Iznoseći prestiž koji Antiohija gubi rušenjem statua, Zlatousti nastoji zajednici prikazati prednosti koje je Antiohija imala, a sada izgubila. Govoreći im o Antiohiji kao o velikom gradu koji se pretvorio u jad, pobuđuje u zajednici žaljenje i čežnju za obraćenjem. Za situaciju u gradu ne okrivljuje građane, ne okrivljuje kršćane, što bi se moglo očekivati jer kršćani nisu poštivali carske kultove. Neoptuživanje pripadnika svoje vjerničke zajednice pomaže mu da zajednica postane povezanija. Navodi da su se građani razdvojili ne držeći se skupa. Smeta ga razdvojenost kršćana, po tome kao da se ne razlikuju od nevjernika. Tri je snažne slike iskoristio da bi izrazio nejedinstvo: košnicu, zidine i drveće u šumi. Opisujući košnicu kao koherentnu cjelinu, veli da je Antiohija postala poput puste košnice. Zidine koje jamče sigurnost, sada postaju pomoć za skrivanje. Šuma prepuna drveća jest poput zajedništva, ali Antiohija je poput šume s posjećenim drvećem.

Zajednicu je emotivno uznemirio opisivanjem situacije u Antiohiji pa ih poziva da ne potonu. Usmjerava je prema njezinu kršćanskom načinu življenja. Ako se kršćanin pouzdaje u Boga, onda se ne brine za svoj život, kao nevjernici koji bježe iz grada i stvaraju pustoš. Kršćanin ima nadu u budućnost. Izražavanje nade u budućnost i čežnja da se kršćani ne razdvajaju od svoje zajednice, primjer je Crkve kao kontrastnog društva koje se razlikuje od nevjernika koji bježe.

4.2. Uspoređivanje Crkve i teatra

U vremenu nakon Konstantina Crkva zadobiva sve veći utjecaj u društvu. Nasuprot kršćanima stajali su pogani koji su utjecaj u Carstvu imali prije negoli je Crkva službeno priznata. Kroz svečanosti koje su se priređivale u čast bogovima ili caru, pogani su stjecali velik ugled u Carstvu. No, sve većim utjecajem kršćana, poganski kultovi i sve ono što se uz njih vezalo, pa tako i kult cara, počinje slabiti. Da bi svoj položaj održali jakim, bili su u stalnom natjecanju s Crkvom. Teatrima, hipodromima, zabavama, retoričkim

³⁹ Usp. Dorothea FRENCH, *Rhetoric and Rebellion of A.D. 387 in Antioch*, 468–484.

školama, upravljali su pogani. Narod je posjećujući poganska mjesta počinjao živjeti sve više poganski. Zadržavali su se u poganskim mjestima, o njihovim su sadržajima razgovarali, sklapali prijateljstva s istomišljenicima, a to je poticalo posjetitelje na veću međusobnu povezanost. Kršćani uglavnom nisu posjećivali poganska mjesta jer su imali svoja. Stoga je crkva postala suprotnost teatru i poganstvu.⁴⁰

4.2.1. Primjer usporedbe Crkve i teatra

Usporedbu Crkve i teatra Zlatousti je izrekao nakon što je zajednici završio govor o Antiohiji. Usporedba Crkve i teatra predstavlja vrhunac opisivanja Antiohije: »Ništa nije učinjeno. Neka sada, kako god, bude učinjeno i bude kažnjeno našom sadašnjom propašću, neka nas sada obuzda neuredna ludost tih ljudi. Zatvorimo njihova usta, čak kako zatvaramo zarazne fontane i okrenimo ih u suprotan pravac i zlo koje zadržava grad bez sumnje će biti zastavljeno. Crkva nije teatar da je trebamo slušati za zabavu. Trebamo odlaziti oдавde kao oni koji su dobili pomoć i nešto svježine i trebamo pokupiti veliki dobitak prije nego napustimo ovo mjesto.«⁴¹

4.2.2. Analiza primjera

Kršćani su pozvani biti drukčiji. Njihovo poslanje nije slijediti nevjernički način razmišljanja. U Antiohiji je potrebno smiriti situaciju i pokazati da Antiohija može biti mjesto mira, a ne pobune. Primjer usporedbe Crkve i teatra jest poziv na promjenu ponašanja. Zlatousti poziva svoju zajednicu da smiri situaciju, da obuzda zlo koje se dogodilo zbog rušenja statua. Za primjer se poslužio slikom zaraznih fontana koje se zatvaraju da ne šire zarazu. Moguće da je njegova zajednica površno shvatila što znači biti kršćanin. Konstatacija da Crkva nije teatar argument je za jasnu razliku između kršćana i pogana. Tom izjavom kao da je rekao da kršćani nisu isti kao i pogani, jer oni prakticiraju

⁴⁰ Usp. Jackyn MAXWELL, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge, 2006., 51–54.

⁴¹ Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: PG, XLIX, 38, 26–34: »Ἄλλ' ὁμως οὐδὲν γέγονε πλέον, ἀλλὰ γενέσθω νῦν, καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας σωφρονισθέντες συμφορᾶς, ἐπίσχωμεν τὴν ἀτακτον ἐκείνων μανίαν. Ἐμφράξωμεν αὐτῶν τὰ στόματα, καθάπερ πηγᾶς θανατηφόρους ἀποκλείσωμεν, καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον μεταβάλωμεν, καὶ πάντως στήσεται τὰ κατειληφότα τὴν πόλιν κακά. Οὐκ ἔστι θεᾶτρον ἢ ἐκκλησία, ἵνα πρὸς τέρψιν ἀκούωμεν· ὠφελῆθέντας ἐντεῦθεν ἀπιέναι χρῆ, κερδάναντάς τι πλέον καὶ μέγα, οὕτως ἀναχωρεῖν δεῖ...«

ono u što vjeruju. Distinkcija Crkve i teatra dobar je primjer da Crkva postaje kontrastno društvo koje je djelotvorno.

4.3. Stvaranje zajedništva bogatih i siromašnih

Desetak posto stanovništva Antiohije bilo je bogato i siromašno. Ostali su bili pripadnici srednjeg sloja. Slušatelji Zlatoustovih propovijedi bili su i bogati i siromašni, umjetnici i radnici. Često je imao homilije usmjerene imućnijima o čemu svjedoči i retorički dotjerano propovijedanje. No, prema shvaćanjima tadašnjeg vremena, svi su ljudi uglavnom bili siromašni. I imućniji ponekad, zbog lošega poljoprivrednog prinosa, nemaju dovoljno prihoda da bi se prehranili. Od siromaštva su bili izuzeti samo najimućniji ljudi s velikim posjedom.⁴²

4.3.1. Primjeri stvaranja zajedništva bogatih i siromašnih

U primjerima stvaranja zajedništva Zlatousti polazi od tumačenja Prve poslanice Timoteju (1 Tim 6,17): »Bogatašima ovog svijeta prenesi da ne budu bahati.« Tumačenjem poslanice započinje drugi dio homilije u kojem se govori o bogatašima i siromašnima, uključujući njihove sličnosti i razlike. Zlatousti nije protiv bogatstva, nego je protiv uznositosti: »Ali ovdje, važno je upitati zbog čega nije rekao: 'Obveži one koji su bogati u ovom svijetu da ne budu bogati, obveži ih da postanu siromašni; obveži ih da se riješe onoga što imaju', nego: 'Obveži ih da ne budu uznositi.' Znao je da je izvor i osnova bogatih ponos i ako je ikoji čovjek razumio kako biti skroman, neće praviti mnogo buke oko ove stvari. Reci mi, doduše, zašto vodiš toliko mnogo slugu, parazita i ulizica i svih ostalih oblika raskoši? Ne zbog potrebe, nego samo zbog ponosa, da na kraju po njima možeš izgledati odličniji od drugih ljudi! Usput, on zna da bogatstvo nije zabranjeno ako se koristi za što je potrebno. Kako sam promotrio, vino nije loša stvar, nego pijanstvo. Gramzljiv čovjek je jedna stvar, bogat čovjek je druga stvar. Gramzljiv čovjek nije bogat, on je u želji mnogih stvari i dok želi mnoge stvari, nikada ne može biti bogat. Gramzljiv čovjek je čuvar bogatstva, ne vlasnik; rob, ne gospodar. Radije će dati bilo koji dio svojega mesa nego svoje zakopano blago.«⁴³

⁴² Usp. Jackyn MAXWELL, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, 65–73.

⁴³ Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: PG, XLIX, 39, 56 – 40, 16: »Ἄλλ' ἄξιον ἐκεῖνο ἐξετάσαι, τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε, τοῖς δὲ πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι

Bogataši su kao veleposjednici imali svoje radnike te su vrijeme ispunjavali kupujući, razgovarajući na forumu i školujući se.⁴⁴ Bili su lišeni fizičkog rada: »Ni mekan kauč, ni krevet okružen srebrom, ni tišina koja je u okolici kuće, ni ikakva druga takva stvar neće u konačnici učiniti san slatkim i ugodnim kao rad i težastvo i potreba za snom i pospanost kada se legne.«⁴⁵ »Ali oni koji se bogate, suprotno, dok leže u svojim krevetima, često su bez sna tijekom cijele noći i mada smišljaju mnoge načine, ne mogu dostići takvo zadovoljstvo. Ali siromašan čovjek kad je otpušten od svojega dnevnog posla, njegovi udovi su potpuno umorni, pada skoro prije nego što legne u drijemež koji je zvučan, i sladak i iskren, uživajući ovu nagradu, koja nije mala, svojih dnevnih muka. Budući da siromašan čovjek spava i pije i jede s više užitka negoli bogat čovjek, koja je druga vrijednost ostala bogatašima, sada lišenih prednosti koju su mislili da imaju pred siromaštvom?«⁴⁶

Zaključak o zajedništvu bogatih i siromašnih počinje govorom o duhovnoj mudrosti koju moraju svi steći, i bogati i siromašni. A siromašni su u tome vještiji jer ih životne prilike tjeraju na promišljene odluke. Završava prigodnim riječima nakon kojih slijede primjeri Ilije, Elizeja i Ezekijela: »U svim

παράγγελλε μὴ πλουτεῖν, παράγγελλε πένεσθαι, παράγγελλε τὰ ὄντα κενοῦν, ἀλλὰ Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Οἶδεν ὅτι τοῦ πλοῦτου ῥίζα καὶ ὑπόθεσις ἐστὶν ἡ ἀπόνοια, κὰν εἶδῃ τις μετριάζειν, οὐ πολλὴν περὶ τὸ πρᾶγμα ποιῆσεται σπουδὴν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τοὺς πολλοὺς οἰκέτας περιάγεις, τοὺς παρασίτους, τοὺς κόλακας, τὴν ἄλλην ἅπασαν φαντασίαν; Οὐ χρείας ἔνεκεν, ἀλλ' ἀπονοίας μόνης, ἵνα ἀπὸ τούτων σεμνότερος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι δοκῆς. Ἄλλως δὲ οἶδεν οὐ κεκωλυμένον τὸν πλοῦτον, ἐὰν τις αὐτῷ εἰς δέον κεχρημένος ᾖ. Ὡσπερ γὰρ εἶπον, οὐ κακὸν ὁ οἶνος, ἀλλὰ κακὸν ἡ μέθη· οὕτως οὐ κακὸν ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ κακὸν ἡ πλεονεξία, κακὸν ἡ φιλαργυρία. Ἔτερον φιλάργυρος, καὶ ἕτερον πλούσιος· ὁ φιλάργυρος οὐκ ἔστι πλούσιος, ὁ φιλάργυρος πολλῶν δεῖται· ὁ δὲ πολλῶν δεόμενος οὐκ ἂν εὐπορήσειε ποτε. Ὁ φιλάργυρος φύλαξ, οὐ δεσπότης ἐστὶ τῶν χρημάτων, δοῦλος, οὐ κύριος εὐκολώτερον γὰρ τῶν αὐτοῦ σαρκῶν μεταδοίη τινὶ ἢ τοῦ κατωργημένου χρυσοῦ.»

⁴⁴ Usp. Luke LAVAN, *The Agorai of Antioch and Constantinople as seen by John Chrysostom*, u: *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 50 (2007.) 91, 157–167.

⁴⁵ Usp. Joannes CHRISOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum*, u: PG, XLIX, 44, 54–59: »Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ ὕπνου γινόμενον ἴδιοι τις ἂν. Οὐ γὰρ ἀπαλή στρωμνὴ, οὐδὲ ἀργυρένδετος κλίνη, οὐδὲ ἡσυχία κατὰ τὸ δωμάτιον γινομένη, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν τὸν ὕπνον γλυκύν καὶ προσηγὴ ποιεῖν εἴωθεν, ὡς τὸ πονεῖσθαι καὶ κάμνειν καὶ δεομένους ὕπνου σφόδρα καὶ νυστάζοντας κατακλίνεσθαι.«

⁴⁶ Usp. *Isto*, XLIX, 45, 15–25: »Ἄλλ' οὐχ οἱ πλουτοῦντες οὕτως· ἀλλ' ἐπὶ τῶν στρωμάτων κείμενοι πολλάκις δι' ὅλης νυκτὸς ἀγρυπνοῦσι καὶ πολλὰ μηχανώμενοι τοιαύτης οὐκ ἀπολαύουσιν ἡδονῆς. Ὁ δὲ πένης ἐκ τῶν μεθήμερινῶν ἀναστὰς πόνων κεκμηκότα ἔχων τὰ μέλη, πρὶν ἢ καταπεσεῖν, ἀθρόον καὶ ἡδὺν καὶ γνήσιον τὸν ὕπνον ἐδέξατο, οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο τῶν δικαίων πόνων λαμβάνων μισθόν. Ὅταν οὖν μετὰ πλείονος ἡδονῆς ὁ πένης καὶ καθεύδῃ, καὶ πίνῃ, καὶ ἐσθίῃ, τίνος ἔσται λοιπὸν ὁ πλοῦτος ἄξιος, ὁ δοκεῖ κατὰ τῆς πενίας προτέρημα ἔχειν, καὶ τοῦτο ἀφρημένος;«

stvarima zato, predragi, budimo duhovno mudri i siromaštvo nam neće naučiti, nego ćemo neizmjerljivo dobiti i učiniti će nas slavnijima i imućnijima od najbogatijih.«⁴⁷

4.3.2. Analiza primjera

Crkva kao kontrastno društvo u primjeru zajedništva bogatih i siromašnih razaznaje se ako promatramo kontekst u kojem je homilija propovijedana. Posljedice rušenja statua ne donose dobrobit ni bogatima ni siromašnima. Ako žele opravdati svoj grad, moraju biti složni. Zajedništvo bogatih i siromašnih kršćana ostvaruje primjerima koji trebaju pokrenuti bogataše da postanu razboritiji u svojim činima. Ni u jednom dijelu homilije Zlatousti nije povrijedio ni siromašne ni bogate. Fenomenološki je iznio činjenice koje se tiču i jednih i drugih. Kao što je i napomenuo, grijeh nije biti bogat, nego uznositi. Bogatstvo se može iskoristiti i u dobre svrhe. Iako bogati imaju prednost bogatstva, ono ih ne čini sretnijima. Siromašni također nisu u povlaštenom položaju jer žele biti bogati. S druge strane ne znaju vladati svojim nagonima pa su proždrljiviji za vrijeme jela. Pozivom na duhovnu mudrost obraća se svima jer ne govori izravno siromašnima. Zato se i obraća riječju »predragi«. Jedino duhovna mudrost, pouzdanje u Boga i smirivanje situacije može na dobro izvesti probleme koje su nastali u gradu. Kršćani se tako razlikuju od nevjernika koji ne pokazuju duhovno zajedništvo. Po tome je, ponovno, Crkva kontrastno društvo.

Zaključak

Drugi vatikanski koncil, koji je pokrenuo suvremena razmišljanja o modelima Crkve odisao je tradicijom Crkve.⁴⁸ Pobuđivanje interesa za Crkvu kao mistično zajedništvo i produbljivanje razmišljanja o Crkvi kao kontrastnom društvu, među teolozima su uzrokovala brojne rasprave. Ivan Zlatousti u svojim homilijama *O statuama*, a ovdje analiziranoj *II. homiliji*, pokazuje nam da je Crkva od svoje rane povijesti bila kontrastno društvo. Poganska Antiohija s trendom pohađanja teatra i udovoljavanja vlastitim užicima, rušenjem statua

⁴⁷ Usp. *Isto*, XLIX, 46, 22: »Φιλοσοφῶμεν τοίνυν ἐν ἅπασιν, ἀγαπῆτοι, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς πενία παραβλάψαι δυνήσεται, ἀλλὰ καὶ ὠφελήσει τὰ μέγιστα, καὶ λαμπρότερους ἐργάσεται, καὶ πάντων τῶν πλουτούντων εὐπορωτέρους.«

⁴⁸ Zanimljivo je napomenuti da je Ivan Zlatousti citiran ili prepričan trinaest puta u koncilskim dokumentima: u *Dei Verbum* (br. 13), *Lumen gentium* (br. 7, 13, 21, 38, 41, 56 i dvaput u br. 42), *Ad gentes* (dvaput u br. 4), *Presbyterorum ordinis* (br. 11) i *Unitatis redintegratio* (br. 15).

počela je razmišljati drukčije. Kršćani koji su se u njoj nalazili svojim su stilom življenja caru Teodoziju pokazali da Antiohija od grada pobune može postati gradom mira.

Ivan Zlatousti je djelovanjem na osjećaje slušatelja, opisivanjem situacije u Antiohiji, uspoređivanjem Crkve i teatra te specifičnim stvaranjem zajedništva bogatih i siromašnih, uspješno potaknuo Crkvu IV. stoljeća da ostane postojana svojem pozivu. Crkva je smirila situaciju u Antiohiji i izbjegla carevu odmazdu.

Njegove homilije *O statuama*, zapostavljene u bibliografiji hrvatskoga govornog područja, pokazuju golemo bogatstvo te aktualnost za današnje vrijeme u kojem je Crkva, a Crkva u Hrvatskoj osobito, u stalnoj situaciji da se postavlja kao kontrastno društvo. Neka i ova analiza njegove samo jedne homilije barem malo ohrabri Crkvu u Hrvatskoj da nikada ne posustane živjeti vrednote.

Summary

RELEVANCY OF THE JOHN THE GOLDEN MOUTH'S IIND HOMILY ON STATUTES FOR THE MODEL OF THE CHURCH AS A CONTRAST SOCIETY

Ivan PETROVIĆ

G. Matoša 3a, HR – 31 551 Belišće
ivan.petrovitj@gmail.com

Željko TANJIĆ

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
rektor@unicath.hr

The authors have analysed John the Golden Mouth's IInd Homily On Statues and found in it some elements that might be significant for understanding of the Church. Because of the context in which it has been written and preached, the homily presents the Church as a contrast society. The article is divided into four parts. In the first part the authors describe models of the Church according to Avery Dulles and development of the model of the Church as a contrast society. The second part discusses the context of the homily On Statues, the third its contents, and, finally, the fourth the elements that make the IInd Homily relevant for understanding of the Church as a contrast society. John the Golden Mouth has presented the Church as a contrast society by appealing to believers' emotions, by comparing the Church and theatre, by creating a

communion of the rich and the poor. The authors have analysed those examples which present the Church as a contrast society. The results of this analysis show that John the Golden Mouth's intention was to realise communion of Christians, but also to escape the Emperor's punishment intended for such behaviour which differs from the customary behaviour in a situation of crisis.

Keywords: *John the Golden Mouth, IInd Homily On Statues, ecclesiology, contrast society, models of the Church, Avery Dulles.*